

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА АНТОНОВИЧА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Осмислення суспільно-політичного життя в Україні в добу національно-визвольних змагань не можливе без дослідження громадсько-політичної діяльності такого видатного українського політика, державного та громадського діяча як Дмитро Володимирович Антонович (1877-1945), якому судилося відіграти значну роль у створенні Центральної Ради й розбудові Української держави.

Попри це, в українській історіографії відсутнє спеціальне дослідження його політико-партійної та громадської роботи за часів Української Центральної Ради. Частково громадсько-політичну діяльність Дмитра Антоновича у цей період відобразили В. Верстюком, Т. Осташко, А. Жук, В. Ульяновський і С. Ульяновська в працях, що мають біографічний характер¹. Різні аспекти державницької, партійної та громадської роботи Д. Антоновича у період, що розглядається, також побіжно висвітлено у дослідженнях О. Балицької, О. Бобини, А. Лубенця, В. Сергійчука, В. Солдатенка і Д. Яневського².

У пропонованій статті автор ставить за мету комплексно висвітлити громадсько-політичну діяльність Дмитра Антоновича у добу Української Центральної Ради й розкрити його роль у боротьбі за державно-національне відродження України в цей період.

Під час Першої світової війни дід відомого громадського діяча і мистецтвознавця Дмитра Антоновича був широко знаним серед української громадськості й творчої інтелігенції Києва. На традиційних «мистецьких четвергах» у Д. Антоновича, куди сходилися українські художники, письменники, актори, поети, науковці й громадські діячі (зазвичай збиралося від 30 до 40 осіб), обговорювалися актуальні питання громадського життя й української культури³. Під час війни Д. Антоновича було обрано уповноваженим Всеросійського земського союзу на Південно-Західному фронті⁴. Він служив у «Земпостачі», що завідував санітарними потягами, відповідав за ділянку від Гомеля до Черкас, на якій знаходилися великі відділи постачання, де потяги з пораненими й хворими задовольнялися знаряддям і грошми. Д. Антонович також працював у Київському відділенні Червоного Хреста⁵. Ця його робота й громадсько-культурна діяльність у довоєнний і воєнний час значно посилили авторитет Дмитра Антоновича у місті.

Водночас у воєнні роки навколо Дмитра Антоновича згуртувалася частина колишніх членів Революційної Української Партії, яка була противником «оборонського» курсу, що проводив Симон Петлюра, працюючи редактором московського журналу «Украинская жизнь»⁶. Ця невелика, «менш як десяток людей», гарно законспірована група «з самого початку війни, – як пізніше згадував Д. Антонович, – стала на ґрунт «пораженчества» і з поразкою Росії в'язала свої надії на самостійність України»⁷. До київської групи «соціал-демократів-самостійників», у переважній більшості, належали «міцно спаяні між собою» колишні співробітники закритого на початку війни соціал-демократичного часопису «Дзвін», одним із засновників і редакторів якого був Д. Антонович⁸. Крім самого Д. Антоновича, до групи входили М. Ткаченко, П. Канівець, В. Фідровський, С. Голіцинський, Г. Іваницький та інші⁹. Вони підтримували зв'язок із Союзом визволення України, для чого до Відня, де резидював СВУ, декілька разів через Швецію нелегально виїжджав Є. Голіцинський.

28 лютого 1917 р. до Києва дійшли перші звістки про революційні події у Петрограді. Д. Антоновичу зателефонували з Українського клубу й повідомили про зречення Миколи II та повалення царизму. «Ми дивилися один на одного, – пригадувала ту хвилюючу мить у своїх споминах Катерина Михайлівна, дружина Д. Антоновича, – а в цей час вже радісні крики на вулиці: Ура, Слава, СВОБОДА!... Мабуть, таки правда!!!... Ми всі тоді вірили, що буде незалежна Україна»¹⁰.

Лютнева революція стала імпульсом до активізації діяльності національних політичних партій і громадських організацій, які мали визначити свої завдання в нових соціально-політичних умовах. У перші революційні дні група українських соціал-демократів на чолі з Дмитром Антоновичем, тримаючись самостійницької орієнтації України, зробила спробу знайти ідейно-політичних союзників. На початку березня 1917 р. вона «стала центром», до якого потягнулися відроджені українські соціалістичні й робітничі організації, кооперативні об'єднання та студентська молодь. Між представниками цих організацій в оселі Д. Антоновича відбулося обговорення тактики можливого проголошення державної самостійності України. Але позицію соціал-демократів підтримали лише представники київських кооператорів¹¹.

Тоді у групі Д. Антоновича виникла ідея шукати підтримку «і в крайне правого українського громадянства, націоналістів», які об'єднувалися навколо М. Міхновського. У цей час М. Міхновський сам звернувся до Д. Антоновича з пропозицією зустрітися «на нейтральному ґрунті», і така зустріч

.....
відбулася у кабінеті директора кооперативного банку. На здивування Д. Антоновича, М. Міхновський, якого він двадцять років знав як переконаного самостійника, почав благати «не піднімати на цей час питання про самостійність України ..., бо в цей час московське громадянство нас знищить без останку, бо з цими кадетами боротися тяжче, ніж з царським урядом»¹².

Серед українських соціал-демократів, що після Лютневої революції почали повертатися до Києва і які стояли на автономістсько-федералістичних позиціях, група Д. Антоновича також опинилася в меншості й змушена була піти на «компроміс, в певній вірі, що події все одно примусять партію стати на шлях самостійності»¹³. Пізніше цей крок Д. Антонович вважав помилкою, бо, на його думку, «під час революції завжди під колесами опиниться той, хто потрапляє за подіями..., а не передбачає і не випереджає події»¹⁴.

У працях деяких зарубіжних дослідників, зокрема, р. Млиновецького стверджується, що з початком революційних подій на Україні виникло дві Центральні Ради¹⁵. За версією історика, перша Центральна Рада була заснована «Братством самостійників» 2 березня (15 за н. ст.), яка разом зі штабом української міліції «початково містилася в домі Дмитра Антоновича»¹⁶. 6 березня (19 за н. ст.) в Українському клубі Товариством українських поступовців було створено Центральну Раду на автономістській платформі. Між двома національними центрами почалася боротьба за вплив на українську громадськість, у ході якої соціалісти, що під час світової війни перейшли на позиції самостійництва, а також деякі інші групи почали схилитися до об'єднання з тупівцями, внаслідок чого 16 березня (29 за н. ст.) дві організації об'єдналися під назвою «Українська Центральна Рада».

У спогадах Дмитра Антоновича «Довкола засновин Центральної Ради» відсутня згадка про самостійницьку Центральну Раду. Водночас він повідомив, що на нарадах у його домі різні за своєю політичною і соціально-економічною орієнтацією організації і групи не дійшли згоди щодо подальших дій під час революції, і вони «мусили зробити спробу порозумітися з ТУПом»¹⁷. На зборах українських організацій, що з ініціативи Товариства українських поступовців відбулися 3 березня 1917 р. в Українському клубі «Родина», виникла думка про створення Центральної Ради як всеукраїнського керівного органу, який тупівці мали намір утворити на базі Ради своєї організації, пропонуючи політичним партіям, громадським, професійним та іншим організаціям приєднуватися до тупівських громад.

Д. Антонович та керована ним група соціал-демократів мала свій погляд на принципи заснування центрального об'єднуючого органу¹⁸. Вони запропонували всеукраїнський керівний орган утворити на основі пропорційного представництва різних українських політичних і громадських об'єднань. За словами М. Грушевського, Д. Антонович «вишукав аж 13 професійних і всяких інших організацій Києва с.-децької закраски – до церковних хорів включно, і домогався для них представництва аналогічного із ТУПом»¹⁹. У ході кількадечної гострої дискусії Д. Антонович, І. Стешенко та представник від кооператорів О. Степаненко попередили тупівців, що у разі, коли їх позицію не буде враховано при заснуванні центру, вони створять свою окрему Раду²⁰. Врешті-решт, соціал-демократи, підтримані молоддю вищих шкіл, кооператорами й військовими, взяли гору.

На погляд Дмитра Антоновича, Товариство українських поступовців – «це була організація добра просвітницька для мирного часу, але зовсім безпомічна і не підготовлена політично», внаслідок чого соціал-демократи «із ТУПом спільної мови не знайшли, а зробили механічну угоду»²¹. Центральна Рада засновувалася на паритетних засадах, до складу якої мали увійти по п'ять представників від ТУПу, робітників, академічної молоді, кооператорів і соціал-демократів. Спочатку Центральна Рада розглядалася як тимчасовий український організаційний центр, головним завданням якого було скликання Національного конгресу, що мав остаточно вибрати Центральну Раду як постійний український парламент. До першого складу Центральної Ради, за версією М. Грушевського, Д. Антонович увійшов від київських культурних організацій²².

Під час дебатів у Українському клубі в гуртку Д. Антоновича виникла думка, «щоб знейтралізувати претензії тупівців», на посаду голови новоутвореного центру запросити М. Грушевського, який мав повернутися із московського заслання²³. Тупівців кандидатура Грушевського також задовольняла, бо від Михайла Сергійовича вони очікували «піднесення престижу ТУПу і приборкання опозиції – особливо Антоновича, котрий їм дуже в сих днях уївсь з своїми с.-децькими домаганнями»²⁴. 7 березня 1917 р. головою Центральної Ради заочно обрали М. Грушевського, Д. Антоновича було обрано товаришем голови, а Ф. Крижанівського і Д. Дорошенка – заступниками голови²⁵. Після того як Д. Дорошенко майже відразу відмовився від своєї посади, а Ф. Крижанівський, за свідченням Д. Антоновича, «за день зрікся вибору», й він «до приїзду Грушевського був фактичним головою Центральної Ради»²⁶. Однак в українській історіографії утвердилася більш достовірніша версія, згідно з якою Ф. Крижанівський склав з себе

повноваження після повернення М. Грушевського з Москви, а до того він керував роботою Ради, тоді як Д. Антонович вів усю організаційну роботу²⁷. З Грушевським, що приїхав до Києва 13 березня 1917р., у Д. Антоновича «досить легко установився контакт і спільне розуміння справи»²⁸.

Українська Центральна Рада від самого початку своєї роботи позиціонувала себе як орган національного відродження України й ставила за мету очолити національно-визвольний рух. Від дня заснування Центральної Ради і до Всеукраїнського національного конгресу Д. Антонович був одним із її найактивніших діячів і в цей період її діяльності входив до найближчого оточення М. Грушевського. Голова Центральної Ради у своїх спогадах писав: «Робота розгорнулася велика, але людей було мало... В сей початковій стадії її вивозили на собі головно с.-деки (Антонович, Стешенко, Веселовський, Єфремов), але ... і їх відтягала організація робітництва і своєї партії»²⁹.

У процесі національно-державного відродження України важливу роль мало відіграти місцеве самоврядування. Представники української політичної еліти, розуміючи, що доля української державності багато в чому залежатиме від результатів політичного протистояння в органах місцевого самоврядування, намагалися брати активну участь у їх роботі. За перших березневих днів Дмитро Антонович увійшов до складу Київського губернського виконавчого комітету³⁰, а 15 березня його разом з О. Волошиновим і Ф. Матушевським було делеговано від Центральної Ради до Київської губернської Ради об'єднаних громадських організацій³¹. 9 березня на одному з перших засідань Центральної Ради визнала необхідним направити до місцевої думи представників від українських сил. 21 березня Київська дума ухвалила включити до свого складу М. Грушевського, Д. Антоновича, І. Стешенка та С. Тертичного як представників українських організацій міста й одногосно надала їм права гласних³².

7 березня 1917 р. під час виборів президії Центральної Ради при ній було засновано декілька комісій, а саме: фінансову, шкільну, агітаційну, маніфестаційну, правову й друкарську. 10 березня відбулося засідання Центральної Ради, на якому розглядався статус цих комісій. На засіданні була висловлена думка, що до проведення Національного конгресу Центральна Рада повинна виступати як представницький орган всієї України, а комісії при ній мають утворюватися «на зразок міністерств»³³. Дмитро Антонович очолив маніфестаційну комісію, яка, за словами Б. Мартоса, «організувала величаві маніфестації»³⁴.

Поділяючи прагнення широких народних мас до національного відродження, Центральна Рада вирішила провести українську маніфестацію як загальнонаціональну політичну акцію. 10 березня 1917 р. на засіданні Ради було затверджено запропонований Д. Антоновичем план її проведення³⁵, згідно з яким 19 березня у Києві відбулася грандіозна демонстрація українських громадсько-політичних сил. Свято розпочалося біля Володимирського собору з панахиди за Т. Шевченком. Потім головними вулицями Києва відбулася хода учасників маніфестації, в якій взяли участь близько 100 тис. осіб, у тому числі до 30 тис. військових. Попереду маніфестаційної колони на конях у запорозьких жупанах їхали артисти трупи М. Садовського, над маніфестантами майоріли сотні козацьких і десятки червоних з українськими написами прапорів. Довкола гриміли військові оркестри й лунали хори, з балконів і дахів злітали брошури й листівки з українськими піснями та відозвами Центральної Ради. На Софіївському майдані відбулося багатотисячне Українське віче, головою якого було обрано Д. Антоновича³⁶. На мітингу виступили М. Грушевський, М. Міхновський, С. Веселовський, М. Єремів, Д. Антонович³⁷ та ін. Українське віче висловилося за територіальну автономію України і негайне проведення Установчих зборів. Д. Антонович високо оцінив цей акт волевиявлення української громадськості: «біля пам'ятника великого гетьмана в 1917 р. сотня тисяч українських громадян сходилося заявити голосно свою волю до відбудовання державної незалежності і суверенності українського народу. Так свята Софія, символ першої державності України, і пам'ятник гетьмана Богдана Хмельницького, символ незалежної української держави другого періоду, в двадцятому віці були свідками, як український нарід знову в третій раз виразно проголосив свою волю до відбудовання власної вільної і незалежної української держави»³⁸.

Маніфестація у Києві яскраво засвідчила силу і широту національного руху в Україні. За таких обставин Центральна Рада вирішила у стислі строки провести Всеукраїнський національний конгрес, який мав би визнати Українську Центральну Раду як всеукраїнський представницький орган, обрати її постійний склад і накреслити лінію національної політики. Наприкінці березня й початку квітня 1917 р. Дмитро Антонович спільно з М. Грушевським, С. Веселовським, Ф. Крижанівським і М. Ткаченком інтенсивно працював над організацією такого форуму³⁹.

З наближенням початку роботи з'їзду в російськомовних виданнях «Русские ведомости», «Русское слово», «Киевлянин» все частіше стали з'являтися публікації з антиукраїнськими виступами. З іншого боку, за свідченням М. Грушевського, Києвом поширювалися чутки, що

«революційні штики», щоб «не допустити до зібрання Національного конгресу і проголошення автономії України» розженуть Центральну Раду силою⁴⁰. 4 квітня 1917 р. М. Грушевському, В. Винниченку, Д. Антоновичу, Д. Дорошенку, Ф. Крижанівському й А. Ніковському на спільному засіданні президії міських громадсько-політичних організацій довелося спростовувати висунуті проти Центральної Ради звинувачення у проведенні сепаратистської політики з метою негайного самочинного проголошення автономії України⁴¹. Зокрема, Дмитро Антонович на цьому засіданні зазначив, що сам український народ не в змозі розв'язати питання про майбутній устрій всієї держави. У даному випадку мова може йти лише про проголошення автономії України. Але й це питання не може бути вирішене без згоди усіх народностей, що проживають на Україні. Він наголосив, що з'їзд, який має відкритися шостого квітня, за своїм статусом національний, а не територіальний, а тому в нього немає права вирішувати те, на що уповноважені лише територіальні збори всього населення⁴².

У 1917 р. Д. Антонович входив до бюро ЦК Української соціал-демократичної робітничої партії⁴³. Напередодні Всеукраїнського національного конгресу, 4-6 квітня 1917 р. під головуванням Д. Антоновича відбулася конференція УСДРП⁴⁴, яка підтвердила автономістсько-федералістичну орієнтацію партії й обраний нею курс на демократизацію суспільства.

6-8 квітня 1917 р. відбувся Всеукраїнський національний конгрес, який визнав за українським народом право творити національно-територіальну автономію України в рамках федеративної й демократичної Росії й обрав новий склад Центральної Ради із 118 осіб. Несподівано до новообраного складу Центральної Ради Дмитро Антонович не потрапив⁴⁵. Можна припустити, що це був вияв боротьби за політичне лідерство між провідниками українських соціал-демократів. М. Грушевський, аналізуючи у своїх спогадах ситуацію з Д. Антоновичем, допускав, що його кандидатуру під час виборів міг умисно обминути В. Винниченко: «Через недогляд чи умисно не пройшов до нової Ц. Ради Д. Антонович: повинні були його поставити соціал-демократичні організації, і чи забули, чи справді поминули (Винниченко не любив його і підозрівали, що умисно так його обминув), і від просвітніх організацій його також не поставлено. Се по попередній своїй роботі Антонович відчув як образу і відсунувся, і вже не схотів, коли я його пробував пізніше провести. Се була шкода»⁴⁶.

Можливо, М. Грушевський, згадуючи про те, що він «пробував пізніше провести» Д. Антоновича до Центральної Ради, мав на увазі перші організаційні збори УЦР 8 квітня 1917р., на яких Михайло Сергійович запропонував обрати виконавчий Комітет під назвою Комітет Центральної Української Ради, що пізніше став називатися Мала Рада. На зборах було вирішено об'єднати агітаційну та інформаційну комісії Центральної Ради в організаційну, а її голову – Д. Антоновича, запросити до Комітету товаришем голови⁴⁷. Однак у роботі Виконавчого Комітету ЦР Д. Антонович участі не взяв. Він також відхилив пропозицію М. Грушевського виїхати до Петрограду й поінформувати Тимчасовий уряд про «українські домагання»⁴⁸.

Державницьку й громадсько-політичну діяльність Дмитра Антоновича у період національно-визвольних змагань органічно доповнила його журналістська праця. У березні 1917 р. він спільно з В. Винниченком і В. Фідровським заснував щоденний орган ЦК та Київського комітету УСДРП – «Робітничу газету», яку він і редагував улітку того ж року⁴⁹. На шпальтах «Робітничої газети» Дмитро Антонович опублікував близько 60-ти статей, нарисів, рецензій, заміток на політичні, суспільно-економічні та культурно-мистецькі теми, які при всьому розмаїтті сюжетів об'єднувала єдина ідея відродження української нації й утворення Української держави.

У своїй першій у «Робітничій газеті» статті «Центральна Рада» Д. Антонович повідомив громадськість про заснування у Києві Української Центральної Ради, яка виступила від імені всіх політичних партій і громадських організацій України. Окремо він зупинився на факті входження до Центральної Ради представників Української соціал-демократичної робітничої партії, яка, як свідчив автор, поділяла ідею автономії України і мала намір боротися за її реалізацію⁵⁰. Дмитро Антонович був переконаний, що з поваленням монархії для всіх національно-демократичних сил України настав час активної політичної роботи⁵¹.

Розуміючи, що під час демократичних перетворень «справа з землею – це одна з найважливіших справ, а разом з тим і найпекучіша і найтрудніша, щоб її вирішити»⁵², Д. Антонович опублікував дві ґрунтовні статті «Що робити з землею» та «Земельна справа на Україні», в яких проаналізував земельне питання у державі і, вказавши на особливості земельної проблеми в окремих регіонах країни, дійшов висновку, що земельна справа повинна вирішуватися правовими засобами на національних сеймах автономних республік та місцевими органами влади. У цих публікаціях Д. Антонович також охарактеризував політичну ситуацію в країні та визначив перспективи її розвитку. Організацію нового ладу в державі «згідно з інтересами і волею більшості населення»

Д. Антонович пов'язував з проведенням Всеросійських Установчих зборів, затримка у скликанні яких, на його думку, може спричинити безладдя в країні та призвести до громадянської війни⁵³. Всеросійським Установчим зборам обов'язково мають передувати Українські Установчі збори, «щоб Україна сама у себе, на своїх власних Установчих зборах завела свій лад, сама вирішила і свою земельну справу і всі інші справи»⁵⁴.

Низку публікацій Дмитро Антонович присвятив діяльності Тимчасового уряду. Зокрема у статтях «Наші міністри-соціалісти в скрутному становищі», «На непевнім шляху» він негативно поставився до входження до Тимчасового уряду після квітневої урядової кризи представників соціалістичних партій, які, як вважав політик, нехтуючи інтересами народу, «мусять рятувати буржуазну державу і її буржуазний лад»⁵⁵. Особливе неприйняття у Д. Антоновича викликало рішення Тимчасового уряду поновити на фронті смертну кару, скасовану після Лютневої революції. У статті «Кара на смерть» він висловив припущення, що такий далекий від «холодної розважної державної мудрості» крок уряду може призвести лише до політичних репресій⁵⁶.

Українська Центральна Рада розуміла, що вирішення національних завдань було неможливе без матеріальних засобів. 23 квітня 1917 р. М. Грушевський звернувся до Д. Антоновича та З. Мірної з проханням створити Комітет Національного фонду. Зі свого боку, Д. Антонович запропонував залучити до цієї справи М. Ковальського. 28 квітня було створено Комітет Національного фонду у складі Д. Антоновича, З. Мірної, О. Волошинова, М. Ковальського й М. Скрипника⁵⁷. 20 травня Комітет проголосив Днем Національного фонду, під час якого відбувся збір коштів для національно-державного відродження України⁵⁸.

Велику роль у національному державотворенні відіграли національні професійні з'їзди. Дмитро Антонович гаряче підтримав спрямовані на утворення української національної армії резолюції Першого Всеукраїнського військового з'їзду, що відбувся у Києві 5-7 травня 1917 р. На шпальтах «Робітничої газети» він вступив у дискусію з начальником Київської військової округи К. Обручевим, який на сторінках «Киевской мысли» піддав критиці національно-територіальний принцип комплектування армії, який, як наголошував автор, порушував права національних меншин. Таку позицію військового комісара Д. Антонович вважав «дивним непорозумінням», адже домагаючись, щоб «на Україні до полків українських зачисляли неукраїнців, а поза Україною навпаки», та цим «К. Обручев, на його переконання, якраз йшов «проти прав меншостей»⁵⁹.

Д. Антоновича, В. Винниченка, М. Порша, С. Веселовського та інших лідерів УСДРП було обрано до президій Всеукраїнського робітничого з'їзду, що проходив 11-14 липня 1917 р. у Києві⁶⁰. На з'їзді Д. Антонович виступив із доповіддю «Установчі збори та українське робітництво», в якій зазначив, що в основу національної політики УСДРП поклала принцип децентралізації, і саме цим демократичним принципом партія буде керуватися на Всеросійських Установчих зборах. Але раніше за ці збори повинні відбутися територіальні Установчі збори в Україні, делегатів на які можна обрати, скориставшись виборами до волосних і повітових земств. На Українських Установчих зборах мають бути розроблені й прийняті конкретні форми автономії України, щоб на Всеросійських зборах депутати від України проводили вже затверджену національними зборами лінію, і тоді противникам автономії України буде набагато важче нехтувати домаганням депутатів від України⁶¹. Делегати Всеукраїнського робітничого з'їзду одноголосно ухвалили скликати такі збори. На думку Д. Антоновича, доля виборів до Установчих зборів багато в чому буде вирішуватися на селі, а тому він запропонував організувати в містах курси для підготовки агітаторів і направити туди кращі партійні сили⁶².

Задовольняючи попит українського суспільства на політичну книгу, а також намагаючись у доступній формі донести до українських селян основні положення аграрної політики українських соціал-демократів, видавництво «Робітничої газети» у липні 1917 р. видало у Ромнах брошуру Д. Антоновича «Земельна справа на Україні»⁶³. У липні Д. Антонович також заснував щотижневик «Воля»⁶⁴. Це був орган ЦК УСДРП, що мав поширюватися серед робітників-аграріїв. Під редакцією Д. Антоновича вийшло десять номерів часопису «Воля», у яких газета інформувала читачів про політичні події та економічну ситуацію в державі, коментувала рішення Центральної Ради, надавала поради в організації виборів до Установчих зборів і волосних рад, висвітлювала діяльність земельних комітетів. Щотижневик мав такі постійні рубрики: «З життя нашої партії», «Що діється на Україні», «Українське військо» тощо.

Улітку 1917 р. у Києві політичні партії готувалися до виборів на основі постанов Тимчасового уряду про проведення виборів гласних міських дум. Міською реформою скасовувалося станове міське самоврядування, вибори до міських дум мали проходити на основі загального, прямого, рівного, таємного та пропорційного голосування. Згідно з пропорційною системою голосування мало

.....
відбуватися за партійними списками без права внесення до них змін прізвищ кандидатів або порядку їх розташування. З метою консолідації національних політичних сил УСДРП і УПСР вдалося створити єдиний виборчий блок, до спільного списку якого під сьомим номером увійшов і Дмитро Антонович⁶⁵, який взяв активну участь у виборчій кампанії. Темою своїх виступів перед виборцями Д. Антонович обрав проблему розвитку мистецтва у Києві. Зазвичай, він проголошував доповідь «Городська дума і мистецтво», після чого відбувався концерт⁶⁶.

23 липня 1917 р. Дмитро Антонович був обраний гласним Київської міської думи від блоку українських партій⁶⁷. 8 серпня на першому засіданні новообраної думи відбулися вибори її проводу. Українські соціалісти відразу зайняли крайню ліву позицію й запропонували російським соціалістам самостійно сформулювати президію й управу думи, і ні в якому разі не допускати до них кадетів. Але росіяни відмовилися від такої тактики, внаслідок чого український кандидат на посаду голови думи Д. Антонович, за якого проголосували лише фракції УСДРП, УПСР, УПСФ, у першій спробі з 125 набрав тільки 25 голосів⁶⁸. Під час другої спроби українцям вдалося об'єднатися з більшовиками, але їхні домагання (місця товариша голови й секретаря для українців та ще одне місце секретаря для більшовиків) були відхилені іншими російськими соціалістами. Тоді Д. Антонович зняв свою кандидатуру з голосування, і головою думи було обрано меншовика В. Дрейлінга⁶⁹. На наступному засіданні 9 серпня фракція УСДРП вирішила погодитися з пропозицією російських соціалістів зняти вимогу недопущення кадетів до управи в обмін на посаду товариша голови Київської міської думи. У результаті Д. Антоновича було обрано товаришем голови думи⁷⁰. Але ця посада дорого коштувала українцям, адже соціал-демократи не погодили свої дії з фракцією УПСР, яка в знак протесту покинула думу.

22 серпня 1917 р. Дмитро Антонович увійшов до складу театральної комісії Київської міської думи⁷¹. Він завідував театром Троїцького народного дому⁷², був одним із ініціаторів організації для робітників 10 оперних «демократичних вистав» протягом театрального сезону⁷³. Як член комісії з народної освіти Київської міської управи Д. Антонович опікувався міськими школами⁷⁴. Зокрема, він виступив за необхідність контролю за тим, щоб при передачі церковно-приходських шкіл під управління органів місцевого самоврядування передавалися і належні їм приміщення з усім господарчим майном⁷⁵. Д. Антонович разом із М. Біляшівським, М. Лубнівським, І. Янішевським, В. Ульяновським та ін. увійшов до складу «Комісії по охороні краси міста», яку 26 вересня 1917 р. заснувала Київська міська дума⁷⁶. Діяльність комісії була спрямована на охорону архітектури, пам'ятників, церков, монастирів і природного ландшафту Києва.

Дмитро Антонович також продовжував роботу в соціал-демократичних організаціях. 8-11 вересня 1917 р. він як представник бюро ЦК УСДРП взяв участь у роботі крайової партійної конференції в Катеринославі⁷⁷. Конференція ухвалила резолюцію про необхідність скликання всеукраїнського з'їзду фракції УСДРП в органах місцевого самоврядування з метою їх демократизації та висловила підтримку Центральній Раді. На конференції Д. Антонович доповів про завдання партії у контексті підготовки до IV з'їзду УСДРП⁷⁸.

30 вересня – 3 жовтня 1917 р. у Києві відбувся IV з'їзд Української соціал-демократичної робітничої партії. Перше його засідання відкрив член бюро ЦК партії Д. Антонович, який привітав делегатів з початком роботи форуму й висловив надію, що з'їзд матиме позитивні політичні наслідки⁷⁹. На з'їзді Д. Антонович виступив із доповіддю про Всеросійські та Українські Установчі збори. Доповідач був прихильником того, щоб Українські Установчі збори було проведено раніше за Всеросійські, але, як він зазначив, «технічні умови примусили» першими проводити Всеросійські Установчі збори. На переконання Д. Антоновича, така ситуація не відповідала національним інтересам України та ускладнювала боротьбу за «автономну державу Україну в Російських Установчих зборах, де будуть противники цього не тільки з боку буржуазії, а й з боку російської демократії»⁸⁰. Він запропонував обмежити повноваження Всеросійських зборів лише розробкою загального статуту федеративного ладу Росії, тоді як всі питання «внутрішнього життя» України повинні залишатися в компетенції Українських Установчих зборів⁸¹. Прийняті з'їздом резолюції щодо Всеросійських й Українських Установчих зборів врахували точку зору Д. Антоновича. У них також зазначалося, що Всеросійські збори не повинні порушувати права націй на повне самовизначення, аж до скликання окремих Установчих зборів недержавних народів Росії⁸². Але з'їзд не визначився із повноваженнями Українських Установчих зборів і строком їх скликання.

З'їзд УСДРП повинен був визначитися і стосовно блокувальної тактики партії на майбутніх виборах. У своєму виступі Д. Антонович підтримав лінію ЦК. «Під час виборів до Російських Установчих зборів, – зазначав він, – ми можемо поставити широку справу з блокуванням з іншими українськими партіями. Навпаки, при виборах до Українських Установчих зборів, де буде соціальне

.....
законодавство й соціальна боротьба, цього блокування не мусить бути. УСДРП на виборах мусить стояти виключно на ґрунті класової боротьби і виступати самостійно»⁸³. Така позиція мала посилити можливості українців у протиборстві з російськими політичними партіями, які розглядалися як противники на майбутніх Установчих зборах при розв'язанні українського питання, а також мобілізувати соціал-демократів у боротьбі з українською дрібною буржуазією, яких репрезентували українські есери⁸⁴.

Під час роботи з'їзду Д. Антонович взяв активну участь в обговоренні питання про ставлення партії до війни і миру⁸⁵. Слід зазначити, що цю проблему Д. Антонович вже неодноразово порушував у таких своїх статтях як «Земельна справа на Україні», «Гасниці дипломатії» та «Шлях до закінчення війни», де наголошував, що війна істотно ускладнювала будівництво демократичного ладу в країні, руйнуючи «до краю все, чого не зруйнував старий лад», і, на його думку, всі відповідальні за долю революції демократичні сили мають енергійно боротися за припинення війни⁸⁶. На партійному форумі Д. Антонович також виступив за негайне припинення війни, адже вважав, що хоча «сепаратний мир зло, але більшим злом може бути продовження війни»⁸⁷. Під час обговорення доповіді С. Петлюри Дмитро Антонович вступив у дискусію з М. Поршем, який заявив, що припиненню війни мають посприяти революції в країнах західної Європи. На погляд Д. Антоновича, це було малоімовірним, «бо завжди революція у більш розвиненій країні тягне за собою революцію у менш розвиненій, а не навпаки»⁸⁸. Зрештою, IV з'їзд УСДРП ухвалив резолюцію про припинення війни.

З'їзд також обрав новий склад ЦК УСДРП, до якого Д. Антонович рекомендував ввести діячів, яких партія не планувала виставляти кандидатами до Всеросійських Установчих зборів⁸⁹. Невдовзі новообраний ЦК партії затвердив список кандидатів від УСДРП до Установчих зборів, до якого під другим номером увійшов «Антонович Дмитро Володимирович, 40 років; товариш голови Київської міської думи; редактор часопису УСДРП для селян «Воля»; літератор (письменник)»⁹⁰.

Найбільш відомі діячі УСДРП залучалися до лекційної діяльності. Вони виїжджали до місцевих організацій, де зустрічалися з членами партії, робітниками і селянами й виступали перед ними з лекціями зі злободенних проблем. Зокрема, Д. Антонович брав активну участь у публічних лекціях та інших агітаційно-пропагандистських заходах, що влаштовувала київська міська партійна організація, на яких знайомив аудиторію з муніципальною програмою⁹¹. Д. Антонович також виїздив до Вінниці, де 9-10 жовтня 1917 р. відбувся з'їзд сільських представників Поділля. Напередодні відкриття з'їзду Д. Антонович для селян Поділля прочитав лекцію на тему «Сучасний момент і Установчі збори», а на самому з'їзді виступив з доповіддю «Про Установчі збори». З'їзд ухвалив список кандидатів від Поділля до Всеросійських Установчих зборів, до якого було включено й Дмитра Антоновича⁹².

Під час збройного повстання у Петрограді, 25 жовтня 1917р., Українська Центральна Рада з метою консолідації національних сил та протистояння діям більшовиків створила Крайовий комітет з охорони революції в Україні. 26 жовтня відбулося надзвичайне засідання Київської міської думи, на якому Д. Антонович як представник української соціал-демократичної фракції заявив, що в даній ситуації українські соціал-демократи не підтримують ані більшовиків, ані меншовиків, а виступають за те, щоб вся влада в Україні належала Крайовому комітету охорони революції, а на території міста – Київській міській думі, «яка мусить обороняти завоювання революції»⁹³. Він також висловився за посилення співробітництва між двома органами влади. Після того як 28 жовтня керівництво з охорони революції в Україні було зосереджено в руках Генерального секретаріату, Київська дума уповноважила Д. Антоновича налагодити взаємодію між секретаріатом та думою⁹⁴.

Після повалення Тимчасового уряду Українська Центральна Рада й Генеральний секретаріат вживали всіх заходів, щоб війська, політичні партії й органи місцевого самоврядування визнали їх вищими органами влади на Україні. 8 листопада 1917 р. Генеральний секретаріат звернувся до Д. Антоновича⁹⁵ з проханням з'їздити до Одеси, Херсону й Миколаєва з тим, «щоб підвести тамошню адміністрацію, суд, військо, освіту і взагалі всі державні органи під Центральну Раду»⁹⁶. Водночас, Генеральний секретаріат, який починав дивитися на Чорноморський флот як на основу створення національного військово-морського флоту, доручив Д. Антоновичу «переговорити з персоналом флотським, щоб Чорноморський флот теж українізувався і підляг під Центральну Раду»⁹⁷. Допомогати йому в цій справі мали В. Лотоцький, що був головою Морської ради, створеної 31 жовтня 1917 р. у Києві, та два матроси. Під час поїздки Д. Антоновичу вдалося «досить скоро і успішно» провести переговори з представниками місцевих органів влади, після чого він зосередився на вирішенні військово-морської справи. Він з'ясував, що серед матросів Чорноморського флоту українські симпатії існували, тоді як серед командного складу флоту українців майже зовсім не було. Багато моряків-українців перебувало в Миколаєві, які після переговорів з Д. Антоновичем охоче

.....
визнали зверхність Центральної Ради і вислали до Морської ради у Київ своїх делегатів з вимогою створити окреме морське міністерство. Два сучасні лінкори – «Воля», команда якого підтримувала владу Центральної Ради, та «Три святителі», що орієнтувався на Петроград, стояли в Севастополі, без якого, на думку Д. Антоновича, український військовий флот на Чорному морі, був лише «справою принципу, а не реальності»⁹⁸. Українська Центральна Рада в III Універсалі не включила Крим до території УНР. Повернувшись до Києва, Д. Антонович звернув увагу Центральної Ради на ту «скромну роль, яка може бути в морському ділі у України без Крима»⁹⁹.

21 грудня 1917 р. на засіданні Малої Ради було затверджено рішення про створення Генерального секретаріату морських справ та призначено його керівником Д. Антоновича¹⁰⁰. В українській історіографії утвердилася негативна оцінка діяльності Д. Антоновича на цій посаді¹⁰¹. На наш погляд, в основному вона ґрунтується на думці учасника тих подій, бойового морського офіцера С. Шрамченка, який є автором низки статей з історії українського військового флоту доби національно-визвольних змагань: «Першим секретарем (міністром) морських справ був п. Д. Антонович (від 23.XII.1917 р. до 14.III.1918р.), людина цивільна, може й переповнена добрими бажаннями, але в морських справах цілковито безпорадна. Річ у тому, що тоді серед соціалістичних кол Центральної Ради не могли ніяк найти відповідного кандидата на секретаря морських справ (боже борони, щоб це був морський старшина, та ще й беспартійний!) і ось вибір упав на п. Антоновича... Як людина порядна й чесна, п. Д. Антонович і сам підкреслював свою нездібність бути секретарем морських справ, але що ж, коли він мусив це зробити, як натурально й мусив провадити таку вказану йому провідну лінію, що привела лише до розвалу морської справи УНР»¹⁰². Вважаємо, що закиди С. Шрамченка на адресу Д. Антоновича не завжди об'єктивні швидше за все, є наслідком несприйняття ним як кадровим офіцером процесу демократизації флоту, домінування під час його розбудови не завжди обґрунтованих політичних чинників, що негативно впливало на боєздатність флоту.

Дійсно, історик мистецтва за фахом Д. Антонович не мав ніякого досвіду не лише в морських, але й у військових справах, якщо не враховувати його службу в «Земпостачі», яку, до речі, він припинив лише у жовтні 1917р.¹⁰³ Рішення про призначення керівником Генерального секретаріату морських справ дуже сильно здивувало й самого Д. Антоновича, про що свідчать його «Спогади про українське Морське міністерство»¹⁰⁴. На наш погляд, дане призначення Д. Антоновича було спричинене кількома чинниками: по-перше, введення Д. Антоновича як одного з лідерів УСДРП до складу Генерального секретаріату на той час було логічним й, можливо, необхідним; по-друге, після поїздки Д. Антоновича до Одеси, Херсона й Миколаєва та його зустрічей з моряками-українцями він вважався добре поінформованим про стан Чорноморського флоту¹⁰⁵; по-третє, призначити на цю посаду Д. Антоновича в ультимативній формі вимагала Морська рада¹⁰⁶, представники якої під час поїздки до Одеси мали можливість пересвідчитися у його організаторських здібностях. Д. Антонович погодився очолити військово-морське відомство, щоб «не робити труднощів в такий тяжкий час, з огляду на навалу большевиків»¹⁰⁷.

Перед тим як зробити аналіз діяльності Дмитра Антоновича на посаді генерального секретаря (міністра) морських справ, слід звернути увагу на деякі фактори, які істотно ускладнювали вирішення завдань, що стояли перед новоутвореним військово-морським відомством: 1) Центральна Рада тривалий час не мала чіткої позиції щодо створення Чорноморського флоту й будувати військово-морський флот України доводилося майже з нуля; 2) розбудова національного військово-морського флоту відбувалася в умовах ідеологічної й воєнної боротьби з більшовицьким Раднаркомом; 3) будівництву українського військово-морського флоту завадила відставка уряду В. Винниченка у січні 1918р., після якої Д. Антонович практично відійшов від справ, попрацювавши на посаді морського міністра менше місяця¹⁰⁸; 4) відповідно до III Універсалу Центральної Ради Крим не входив до території УНР, а «Україна ... без Криму, – зазначав Д. Антонович, – не має ні одної бухти, де міг би стояти військовий флот, бо такою бухтою є тільки Севастополь... Без Севастополя ні про яку флоту на Чорному морі говорити не приходиться»¹⁰⁹; 5) для будівництва військово-морського флоту український уряд просто не мав коштів (досить порівняти 150 тис. крб., які було виділено Д. Антоновичу «на організацію Морського Секретарства і на попередні видатки, зв'язані з переведенням плану реорганізації флоту»¹¹⁰ та 40 млн. руб., що виділив Раднарком головному комісару Чорноморського флоту В. Роменцю¹¹¹).

23 грудня 1917 р. Д. Антонович видав «наказ» № 1 по Генеральному секретаріату морських справ УНР, яким оповіщав Морську раду, що постановою Центральної Ради від 22 грудня 1917 р. він був призначений генеральним секретарем морських справ¹¹². У той же день до Севастополя та Одеси надійшла радіограма голови Морської ради В. Лотоцького «Про утворення Генерального

.....
Секретаріату Справ Морських і, що Генеральний Секретар Антонович [до] виконання обов'язків свого секретарства вступив»¹¹³. Для організації оперативного управління з боку секретаріату 25 грудня 1917 р. Д. Антонович звернувся радіограмою до начальника Севастопольського порту з проханням «негайно зробити розпорядження по привозу до Києва апаратів радіотелеграфа для улаштування при Українському Морському Секретарстві станції радіо-телеграфа»¹¹⁴. Він також направив радіограму начальнику Кронштадського мінно-навчального отряда з проханням відрядити мічмана Левчука до Києва, перед яким ставилося завдання налагодити радіотелеграф військово-морського відомства¹¹⁵.

Водночас Д. Антонович виробив організаційну структуру секретаріату морських справ і вирішив кадрові питання. «Прийнявши Морське міністерство, – писав він у спогадах, – я поклав собі завданням притягти там певних і знаючих людей, щоб як справи поліпшались і зміняться, то щоб були фахові люде, які могли б міністерство і морську справу провадити»¹¹⁶. Він створив фінансовий та інженерно-механічний відділи секретаріату і на завідування першим покликав колишнього морського офіцера та банківського службовця М. Білінського, тоді як начальником другого призначив корабельного інженера О. Коваленка¹¹⁷. Канцелярією Генерального секретаріату морських справ завідував генерал-хорунжий по адміралтейству В. Савченко-Більський, який у майбутньому стане начальником і останнім керівником Головної військово-морської управи. На службу до секретаріату Д. Антонович також запросив морських офіцерів Акименка і Шрамченка¹¹⁸. Крім того, перед українським урядом він поставив питання про виділення коштів для заохочення членів і співробітників Морської генеральної ради, «яка проводила державну роботу Генерального секретарства морських справ» до його створення¹¹⁹.

23 грудня 1917 р. у Севастополі лінкор «Воля» підняв українські прапори, а командувач флоту контр-адмірал О. Неміц надіслав до відомства Д. Антоновича телеграму, у якій він визнавав владу Генерального секретаріату¹²⁰. 24 грудня по Генеральному секретаріату морських справ Д. Антонович видав «наказ» № 5, в якому вперше офіційно привітав військовий корабель Чорноморського флоту з підняттям українських прапорів¹²¹. Але невдовзі броненосець «Воля» під «впливом політичних організацій Севастопольського порту» змушений був спустити український прапор і підняти червоний, а адмірал О. Неміц остаточно прийняв сторону більшовиків. У зв'язку з тим, що Севастополь знаходився поза межами України, адже Центральна Рада не претендувала на Крим, Д. Антонович наказав залогам крейсера «Пам'ять Меркурія» та міноносця «Завидний», які піднесли і тримали українські прапори, переміститися до українських портів Одеси та Миколаєва¹²².

25 грудня 1917 р. радіограми донесли до Севастополя також «накази» № 7 та № 8 Генерального секретаріату морських справ за підписом Д. Антоновича. У першому з них українським морським радам доручалося організувати професійні спілки, які мали захищати політичні й майнові права військових матросів під час їх служби, а також проводити серед них просвітницьку роботу¹²³. У другому «наказі» матросам і офіцерам, яким підійшов строк виходу в запас, дозволялося з їх згоди залишатися на службі до прийняття закону про перехід українського військово-морського флоту на «вільний найм», тобто організацію служби за контрактом¹²⁴.

Генеральне секретарство морських справ на чолі з Д. Антоновичем докладало багато зусиль, аби евакуювати з Кавказького фронту війська, які після жовтневого перевороту були кинуті російською владою напризволяще і страждали від нестачі продовольства, ліків та іншого забезпечення¹²⁵. Д. Антонович неодноразово зв'язувався з українським комісаром на Кавказькому фронті Свідерським та начальником Трапезунського порту Немідовим, яким рекомендував налагодити взаємодію з комісаром УНР в Одесі Поплавським¹²⁶. 7 січня 1918 р. Генеральним секретаріатом на прохання Д. Антоновича було виділено 300 тис. крб. на закупівлю в Маріуполі вугілля для кораблів українського флоту, що знаходилися в Одесі, звідки транспортні судна здійснювали рейси до Кавказу з метою евакуації військ¹²⁷. Також за ініціативою Д. Антоновича 3 січня 1918 р. Генеральний секретаріат прийняв рішення про переведення гідронавігаційної школи з Баку на український берег Чорного моря, для чого «в разі потреби, доручалося генеральному секретарю морських справ входити в зносини в цій справі з Кавказьким правительством»¹²⁸.

Д. Антонович взяв активну участь у підготовці I Всеукраїнського морського з'їзду, який розпочав свою роботу 10 січня 1918 р. у Києві¹²⁹. Делегати морського форуму розглянули питання про затвердження інститутів Морської генеральної ради та Генерального секретаріату морських справ, стан і перспективи Чорноморського флоту, запровадження морської служби на добровільних засадах, участь чорноморців у проведенні Українських Установчих зборів та інші. Загострення політичної ситуації в Криму завадило прибуттю на з'їзд севастопольської делегації. 13 січня голова Генерального секретаріату В. Винниченко та генеральний секретар морських справ Д. Антонович,

.....
щоб підтримати севастопольських українців, надіслали до Севастополя радіограму, в якій попереджалося: «Всім державним і громадським установам гарнізону й флоту. У Севастополі заснували комісаріат з недоторканності особи на українців і всіх громадян Української Народної Республіки»¹³⁰.

Велику роль Д. Антонович відіграв у справі вироблення законодавчої бази українського військово-морського флоту й розробці військово-морської доктрини української держави. 22 грудня 1917 р. Генеральний секретаріат заслухав доповідь керівника новоутвореного Генерального секретаріату морських справ Д. Антоновича про план діяльності військово-морського відомства, у якій він наголосив: «Морське секретарство має завідувати Чорноморським флотом, який повинен охороняти берег Української Республіки і тих держав, які з нею межують по березі Чорного моря. Утримання флоту повинні взяти на себе всі ті держави, інтереси яких він охороняє. Для цієї мети досить двох броненосців і флотилії міноносців з командою в 10-12 тис. матросів»¹³¹. Можна погодитися з думкою дослідника А. Лубенця, що генеральним секретарем морських справ Д. Антоновичем уже 22 грудня 1917 р. були викладені основні положення майбутньої української воєнно-морської доктрини¹³². На цьому ж засіданні Д. Антонович також підняв питання будівництва українського торговельного флоту. Він вважав, що решту кораблів слід «демобілізувати і перетворити державний торговельний флот, ровиток якого лежить в ближчих інтересах Української Республіки»¹³³.

29 грудня 1917 р. Дмитро Антонович на розгляд Генерального секретаріату надав «Тимчасовий законопроект про флот Української Народної Республіки», згідно з яким Чорноморський флот, як військовий, так і транспортний, проголошувався одноосібною власністю УНР і мав охороняти побережжя та забезпечувати торгівлю на Чорному й Азовському морях¹³⁴. На черговому засіданні Генерального секретаріату 2 січня 1918 р. Д. Антонович доповів проект Закону «Про перевід флоту на вільний найм», яким скасовувалася примусова служба на флоті УНР і службовці українського флоту повинні були братися на посади з вільного найму за спеціальним контрактом¹³⁵. Обидва законопроекти були завержені Генеральним секретаріатом і 14 січня 1918 р. ухвалені Центральною Радою як «Тимчасовий закон про флот УНР» та «Закон про перевід флоту на вільний найм». Ці закони закладали правову основу в розбудові українського військово-морського флоту, але проголошені вони були лише 3 березня 1918 р. після усунення більшовицької агресії проти УНР.

11 січня 1918 р. IV Універсалом Центральної Ради проголошувалася повна самостійність Української Народної Республіки, а Генеральний секретаріат перейменовувався у Раду Народних Міністрів, у якій Дмитро Антонович очолив міністерство морських справ¹³⁶. Після проголошення IV-го Універсалу він негайно відправив до Севастополя радіограму наступного змісту: «Севастополь. Порту, флоту й усім. Через оголошення Української республіки самостійною державою доводимо до відома всіх організацій і начальників Українського флоту в Севастополі, що зноситися належить тільки з урядом Української Народної Республіки. Всі зносини з правительствами чужоземних держав, як Росії, так і інших будуть переслідуватися від нас як державна зрада. На чолі морської справи Української держави стоїть народний міністр морських справ, накази якого повинні точно виконуватися. Невиконання наказів буде переслідуватися по законам Республіки. Народний міністр морських справ Д.В. Антонович»¹³⁷.

Дмитру Антоновичу також належала пропозиція зробити родовий знак князя Володимира – тризуб – основою державного герба України. Д. Антонович виніс на затвердження Центральної Ради проект морського прапора УНР, на якому вперше як герб був зазначений тризуб. На той час державний герб ще не був усталений, і Дмитро Володимирович, як писав він пізніше у своїх споминах, «скористався цим, щоб в інтересах, головним чином естетичних, провести як державний герб знак кн. Володимира, так званий тризуб»¹³⁸. Прапор складався з двох смуг – угорі жовта, внизу синя, а на синій смузі – золотий знак Володимира з хрестом угорі. Комісія Центральної Ради вимагала зняти хрест, на що Морська рада заявила, що без хреста моряки у море не вийдуть. Дмитру Антоновичу вдалося відстояти позицію Морської ради, і 18 січня 1918 р. Мала Рада затвердила проект морського прапора¹³⁹. Д. Антонович спільно з художником В. Кричевським розробив ще й ескізи одностроїв вояків Армії УНР та її символіку¹⁴⁰.

16 січня 1918 р. внаслідок урядової кризи В. Винниченко подав у відставку, а вже 18 січня Центральна Рада затвердила новий склад українського уряду, до якого від УСДРП увійшли лише Д. Антонович та М. Ткаченко¹⁴¹. Це Д. Антонович пояснював тим, що в уряді В. Голубовича «не могли все-таки обійтися без Ткаченка, і не мали нікого для морських справ, тому Голубович забажав від Ткаченка і мене, щоб ми знову вступили в його кабінет. Ми одмовилися, тим часом більшовики вже в січні 1918 року підступили до Києва, і знову було рішено не робити ніяких труднощів, і ми з

Ткаченком мусіли згодитися»¹⁴². Коли уряд УНР виїхав до Житомира, Д. Антонович вирішив відвідати Крим та Кавказ, щоб «познайомитися на місці з можливими перспективами морської справи для України»¹⁴³. Побувавши у Туапсе, Новоросійську, Керчі, Феодосії, Севастополі, Одесі, він з'ясував, що в цих містах існували міцні українські громади. У березні 1918 р. Д. Антонович повернувся до Кисва і звітував перед В. Голубовичем. Голова Ради Народних Міністрів запропонував Д. Антоновичу продовжити виконувати обов'язки міністра морських справ УНР, але Антонович відмовився¹⁴⁴. 29 квітня 1918 р. у Севастополі кораблі Чорноморського флоту підняли український національний прапор, що стало наслідком діяльності й першого міністра морських справ України Дмитра Антоновича.

Отже, прагнучи відродження української державності, Дмитро Антонович відіграв видатну роль у створенні Української Центральної Ради. Завдяки принциповій державницькій позиції, визначним організаторським і ораторським здібностям, енергійності й працьовитості він став одним із лідерів українського національно-визвольного руху у період Центральної Ради. Активна державницька, громадсько-політична діяльність Д. Антоновича сприяла проголошенню і розбудові Української Народної Республіки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. – К., 1998. – С. 63-65; Жук А. Автобіографія Дмитра Антоновича // Сучасність. – 1961. – № 1. – 103-114; Ульяновський В.І., Ульяновська С.В. Автори «Української культури» // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993. – С. 505-514; 2. Балицька О.В. Громадсько-політична діяльність української інтелігенції (березень 1917 р. – квітень 1918р.): Дис... канд. істо р. наук. – К., 1993; Бобина О.В. Діяльність української соціал-демократичної робітничої партії в умовах української національно-демократичної революції 1917-1920 рік: Дис... канд. істо р. наук. – К., 1993; Лубенець А.В. Творення українського військового флоту в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дис... канд. істо р. наук. – К., 2002; Сергійчук В. Трагедія українського Чорноморського флоту // Народна армія. – 1993; Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999; Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки. – К., 2003; 3. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: Життя і творчість. – Нью-Йорк, 1974. – С. 37-38; 4. Антонович Д. Спогади про українське Морське міністерство / Сергійчук В. Український Чорноморський флот у 1917-1920 роках: свідчать документи // Військо України. – 1993. – № 5. – С. 72; 5. Грушевський М. Спогади // Київ. – 1989. – № 8. – С. 136; 6. Жук А. Вказ. праця. – С.112; 7. Антонович Д. Довкола засновин Центральної Ради // Діло. – 1937. – 27 березня; 8. Там само; 9. Жук А. Вказ. праця. – С. 112; Антонович Д. Довкола засновин... – С. 2; 10. Антонович К. З моїх споминів. – Вінніпег, 1973. – Ч. 5. – С. 185, 188; 11. Антонович Д. Довкола засновин... – С. 3; 12. Там само; 13. Там само; 14. Там само; 15. Млиновецький р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917-1918. – Львів, 1994. – С. 98-99; Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.) – К., 2003. – С. 107-111; 16. Млиновецький р. Вказ. праця. – С. 99; 17. Антонович Д. Довкола засновин... – С. 2; 18. Там само; 19. Грушевський М. Вказ. праця. – С. 129; 20. Антонович Д. Довкола засновин... – С. 2; 21. Там само. – С. 3; 22. Грушевський М. Вказ. праця. – С. 136; 23. Там само. – С. 129; 24. Там само; 25. Капелюшний В.П. Вказ. праця. – С. 100-101; 26. Антонович Д. Спогади... – С. 72; 27. Солдатенко В.Ф. Вказ. праця. – С. 135; 28. Антонович Д. Спогади... – С. 72; 29. Грушевський М. Вказ. праця. – С. 145-146; 30. Верстюк В., Осташко Т. Вказ. праця. – С. 64; 31. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1. – К., 1996. – С. 43; 32. Бойко В.М. Українські політичні партії і блоки у виборчій муніципальній кампанії 1917 року: Дис... канд. істо р. наук. – К., 1997. – С. 28; 33. Українська Центральна Рада... Т. 1. – С. 40; 34. Мартос Б. Перші кроки Центральної Ради // Український історик. – 1973. – № 3-4. – С. 106; 35. Українська Центральна Рада... – С.41; 36. Мартос Б. Вказ. праця. – С. 106-107; 37. Киевская мысль. – 1917. – 21 березня; 38. Антонович Д. Київ. – К., 1994. – С. 27-28; 39. Грушевський М. Вказ. праця. – С.143-144; 40. Там само. – № 9. – С. 117; 41. Корновенко С.В., Морозов А.Г., Реєнт О.П. Українська революція. – Вінниця, 2004. – С. 35, 320-321; 42. Український національно-визвольний рух. Березень - листопад 1917 року: Документи і матеріали. – К., 2003. – С. 126; 43. Жук А. Вказ. праця. – С. 105; 44. Там само; 45. Антонович Д. Спогади... – С. 72; 46. Грушевський М. Вказ. праця. – № 9. – С. 123-124; 47. Хміль І.В. На шляху відродження української державності (Український національний конгрес – з'їзд 6-8 квітня 1917р.) – К., 1994. – С. 51; 48. Грушевський М. Вказ. праця. – № 9. – С. 108; 49. Жук А. Вказ. праця. – С. 105; 50. Антонович Д. Центральна Рада // Робітнича газета. – 1917. – 31 березня; 51. Антонович Д. Українська народна партія // Робітнича газета. – 1917. – 11 квітня; 52. Антонович Д. Земельна справа на Україні // Робітнича газета. – 1917. – 30 травня; 53. Там само; 54. Там само; 55. Антонович Д. На непевнім шляху // Робітнича газета. – 1917. – 27 червня; 56. Антонович Д. Кара на смерть // Робітнича газета. – 1917. – 15 липня; 57. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 52; 58. Балицька О.В. Вказ. праця. – С. 156-157; 59. Антонович Д. Дивне непорозуміння // Робітнича газета. – 1917. – 14 травня; 60. Робітнича газета. –1917. – 12 липня; 61. Там само. – 13 липня; 62. Мельник О.О. Становлення українських політичних партій до Всеросійських і Українських установчих зборів (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дис. канд. істо р. наук. – К., 1995. – С. 76; 63.

.....

Жук А. Вказ. праця. – С. 112; 64. Там само. – С. 105; 65. Киевская мысль. – 1917. – 25 липня; 66. Робітничка газета. – 1917. – 15 липня; 67. Там само. – 26 липня; 68. Киевская мысль. – 1917. – 9 серпня; 69. Там само; 70. Там само. – 10 серпня; 71. Там само. – 22 серпня; 72. Жук А. Вказ. праця. – С. 106; 73. Робітничка газета. – 1917. – 5 листопада; 74. Гончаренко М.Е. Антонович Дмитро Володимирович // Українська біографістика. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 65; 75. Робітничка газета. – 1917. – 23 вересня; 76. Киевская мысль. – 1917. – 27 вересня; 77. Український національно-визвольний рух... – С. 756; 78. Там само; 79. Робітничка газета. – 1917. – 1 жовтня; 80. Там само. – 4 жовтня; 81. Там само; 82. Там само. – 1 жовтня; 83. Там само. – 4 жовтня; 84. Бобина О.В. Вказ. праця. – С. 110-111; 85. Робітничка газета. – 1917. – 5 жовтня; 86. Антонович Д. Шлях до закінчення війни // Робітничка газета. – 1917. – 13 липня; 87. Робітничка газета. – 1917. – 5 жовтня; 88. Там само; 89. Там само. – 7 жовтня; 90. Там само. – 8 жовтня; 91. Бобина О.В. Вказ.праця. – С. 25-27; 92. Робітничка газета. – 1917. – 14 жовтня; 93. Там само. – 27 жовтня; 94. Там само. – 3 листопада; 95. Українська Центральна Рада... Т. 1. – С. 402; 96. Антонович Д. Спогади... – С. 72; 97. Там само; 98. Там само. – С. 73; 99. Там само. – С. 74; 100. Українська Центральна Рада... Т. 2. – С. 58; 101. Проданюк Ф. Будівництво українського флоту в добу Центральної Ради // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К., 2002. – С. 205; 102. Шрамченко С. Закон про державну національну флоту та його виконавці // Військо України. – 1993. – № 4. – С. 30; 103. Антонович Д. Спогади... – С. 72; 104. Там само. – С. 74; 105. Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 123; 106. Антонович Д. Спогади... – С. 74; 107. Там само; 108. Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 121; 109. Антонович Д. Спогади... – С. 73-74; 110. Українська Центральна Рада... Т. 2. – С. 59; 111. Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 124-125; 112. Шрамченко С. Українські морські міністри і керуючі морським відомством у 1917-1921 рр.// Літопис Червоної калини. – 1935. – № 6. – С. 2; 113. Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 148; 114. Там само. – С. 148-149; 115. Сергійчук В. Вказ. праця. – 7 травня; 116. Антонович Д. Спогади... – С. 74; 117. Там само. – С. 74-75; 118. Там само; 119. Українська Центральна Рада... Т. 2. – С. 92; Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 150-151; 120. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник. – К., 1997. – С. 459-460; 121. Шрамченко С. На синьому Чорному морі в 1917-1919 рр. Уривок із споминів // Літопис Червоної калини. – 1935. – № 3. – С. 13-16; 122. Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 рр.: У 2-х Т. – Л., 2005. – Т. 1. – С. 208; 123. Сергійчук В. Вказ. праця. – 7 травня; 124. Там само; 125. Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 149; 126. Там само; 127. Там само. – С. 151; 128. Українська Центральна Рада... Т. 2. – С. 92; 129. Антонович Д. Спогади... – С. 75-76; 130. Лубенець А.В. Вказ. праця. – С. 150; 131. Українська Центральна Рада... Т. 2. – С. 59; 134. Там само. – С. 77-78; 135. Там само. – С. 84; 136. Яневський Д. Вказ. праця. – С. 742; 137. Сергійчук В. Вказ. праця. – 8 травня; 138. Антонович Д. Спогади... – С. 74; 139. Там само; 140. Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. – К., 1996. – С. 95; 141. Корковенко С.В., Морозов А.Г., Реєнт О.П. Вказ. праця. – С.44; 142. Антонович Д. Спогади... – С. 74-75; 143. Там само. – С. 76; 144. Там само. – С. 78.

М.Й. Марущак

СИМОН ПЕТЛЮРА В ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ ДИРЕКТОРІЇ У ВІННИЦІ (1919 – 1920 РР.)

Це був час, коли поразки й перемоги чергувались і коли борцям за волю України треба було діяти в невимовно тяжких обставинах. Україна боролась проти Москви червоної, проти Москви білоцарської, проти поляків.

Цей період діяльності в Директорії в цілому за 1919-1920 рр.знайшли висвітлення в науковій літературі, статтях. Так монографія Сергія Литвина «Симон Петлюра у 1917–1920 рр. Історіографія та джерела» є систематизоване комплексне дослідження про Голову Директорії й Головного Отамана Військ Української Народної Республіки Симона Петлюру. Автор на основі наявної історичної літератури, мемуаристики, архівних матеріалів проаналізував розвиток, сучасний стан і напрямки висвітлення та діяльності Симона Петлюри 1917-1926 роках на тлі національно - визвольної боротьби українського народу¹. Водночас вінницький період діяльності С.Петлюри в монографії С.Литвина не виділено.

Сергійчук В.І. в праці «Симон Петлюра» висвітлює життя С.Петлюри різних періодів, подає біографічні дані, час політичної діяльності. Автор широко використав архівні дані, праці колишніх діячів Директорії. Період діяльності Директорії у м. Вінниці подано в загальному плані.²

Вінницькому періоду діяльності Директорії присвятив свою працю Леонід Філонов «Дай, Боже, пам'яті нащадкам». На основі даних газет того періоду, архівних документів автор розкриває буденне життя міністерств, їх розселення, подає хроніку діяльності уряду УНР у Вінниці.³

Автор статті на основі наявної літератури, листування, документів підписаних С. Петлюрою, архівних матеріалів прагне висвітлити найменш досліджений вінницький період діяльності Директорії, яку очолив С.Петлюра.

З приходом 14 грудня 1918 р. до влади Директорії була відновлена назва Українська Народна Республіка. У ході повстання проти Гетьманату було обрано орган повстання – Директорію - до якої